

УДК 002.6:342.9(075.8):681.3

В.М. БРИЖКО, кандидат юридичних наук (Ph.D),
старший науковий співробітник

ДО ПИТАННЯ УПОРЯДКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Анотація. Щодо формування єдиного інформаційно-правового простору України.

Про стан правового упорядкування інформаційної діяльності. Згідно зі статтею 12 Закону України “Про інформацію” інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави [1]. У будь-якій державі зазначена діяльність спрямовується відповідною державною політикою. Під державною інформаційною політикою мається на увазі регулююча діяльність державних органів, спрямована на розвиток інформаційної сфери суспільства, що охоплює всю сукупність відносин, пов’язаних із збиранням, зберіганням, використанням і поширенням інформації у всіх її видах та секторах застосування: наукової, науково-технічної, науково-освітньої, виробничої, ділової, розважальної і т. п.

До головних напрямів в упорядкуванні інформаційних відносин відноситься інформаційна діяльність державних органів, яка має управлінський, регулюючий зміст, що визначається адміністративним правом. Ця діяльність спрямована на забезпечення прав та інтересів різних суб’єктів в Україні та взаємовигідного співробітництва України з іншими державами. Основними напрямами інформаційної діяльності держави є:

- забезпечення інформаційних прав людини і основоположних свобод;
- забезпечення балансу інформаційних прав людини, суспільства і держави;
- створення, збереження, використання і поширення інформаційних ресурсів економічного, екологічного, фінансового, інформаційного й іншого призначення;
- охорона та захист інформаційних ресурсів і інформаційних послуг;
- підтримка інформаційної безпеки держави;
- експертиза проектів інформаційних систем і мереж;
- освітня робота, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів.

Державна політика інформатизації є складовою державної інформаційної політики.

Згідно із Законом України “Про Національну програму інформатизації” інформатизація – це сукупність взаємозалежних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів і інформаційних технологій, розроблених на базі застосування сучасної обчислювальної і комунікаційної техніки [2].

Згідно із Законом України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” державна політика інформатизації розглядається як складова частина соціально-економічної політики держави в цілому і спрямована на раціональне використання промислового і науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах вирішення комплексу поточних і перспективних задач розвитку України як незалежної демократичної держави з ринковою економікою [3].

Державна політика інформатизації передбачає нормативно-правове упорядкування інформаційних відносин щодо діяльності осіб, суспільства і держави у будь-якій галузі

господарства стосовно формування та використання ринку інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів та інформаційних послуг за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій та мереж. Упорядкування відносин здійснюється шляхом реалізації таких функцій:

- юридичного закріплення відносин, встановлення норм і правил діяльності у сфері інформатизації;
- розробки концептуальних основ і механізмів реалізації державної політики інформатизації;
- перманентного формування і виконання програм і проектів Національної програми інформатизації;
- державної координації діяльності центральних, місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, організацій і підприємств у сфері інформатизації;
- державної експертизи проектів інформаційних систем органів державної влади і місцевого самоврядування і контролю сумісності їх використання в інформаційному просторі України;
- стандартизації систем і засобів інформатизації;
- сертифікації засобів технічного захисту у сфері інформатизації;
- ліцензування окремих видів підприємницької діяльності у сфері інформатизації;
- розробки і реалізації взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері інформатизації;
- підтримки інформаційної безпеки і суверенітету України.

До загальних організаційних принципів відносяться централізація і децентралізація, саморозвиток, самофінансування і самооплатність, державна підтримка через систему пільг, кредитів, прямого бюджетного фінансування

У зв'язку із становленням інформаційного суспільства, яке визначається розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та мереж, все більшої уваги потребують питання щодо наступних трьох аспектів.

По-перше, інформатизація передбачає сукупність дій та процесів для задоволення інформаційних потреб та забезпечення прав людини, а також інтересів суспільства і держави. Це стосується не тільки інформатизації а й усієї інформаційної сфери держави.

По-друге, задоволення інформаційних потреб та забезпечення прав і інтересів у сфері інформатизації здійснюється за допомогою засобів і систем автоматизованої обробки та передачі даних та у межах чинного законодавства, що упорядковує відповідні відносини. Інформаційні відносини виявляються через діяльність та взаємодію прав і обов'язків різних суб'єктів, що вимагає їх правового упорядкування у нормативно-правових актах, зокрема щодо сфери інформатизації. Згідно зі статтею 14 Закону України “Про інформацію” основними видами діяльності є одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Проте перераховані види не враховують такі види інформаційної діяльності, як: створення, збирання, охорона, захист, знищення інформації та не мають узагальнюючого терміна щодо будь-яких дій (згідно з європейськими стандартами – це обробка даних).

По-третє, особливість засобів інформатизації полягає у тому, що їх застосування розмиває бар'єри між різними секторами інформаційного середовища та вносить неузгодженість в упорядкування відносин в інформаційній сфері. Виникає потреба у системності в упорядкуванні інформаційних відносин, і юридичною базою цього є єдині принципи та їх чітке визначення у словесній формі, що розуміється як “норма права”, яка відповідає принципам права. У свою чергу “норма права” є основою створення “правових норм” (“правових формул”) щодо інформаційного законодавства. Іншими

словами, поняття “норма права” слід застосовувати лише для дефініції (тлумачення) принципів, доктрин та цінностей, які визначають досягнення у моральному та культурному розвитку світової цивілізації, і для інформаційної сфери всі вони узагальнюються таким поняттям, як “інформаційне право”. Все те, що стосується суб’єктивних уявлень у підходах та створенні формулювань (так званих правових формул будь-якого законодавства) для упорядкування та регулювання відносин, відноситься до поняття “правова норма”, яка є тільки приблизним відображенням “норми права” щодо принципів, доктрин та цінностей людського буття, вироблених пошуками справедливості та мудрістю великих людей минулого. Підвищення узгодженості між “нормою права”, яка визначає досягнення цивілізації і культури (див. [4, 5]), та “правовою нормою”, що звичайно має зміст компромісу між політикою влади та прагненнями громадянського суспільства до реальної справедливості, можна вважати одним з головних завдань нової галузі права – інформаційного права.

Щодо інформаційних послуг. Згідно зі статтею 41 Закону України “Про інформацію” інформаційна послуга – це здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб.

Інше визначення дано у ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації”: інформаційна послуга – дії суб’єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами.

Власник інформаційного ресурсу має право визначати зміст послуг, що надаються за допомогою його ресурсів, а також установлювати розмір плати за такі послуги і порядок її внесення.

Послуги у сфері інформатизації можуть бути платними, безоплатними і комбінованими.

Кабінет Міністрів України визначає види національних інформаційних ресурсів, що можуть надаватися за плату, і порядок використання отриманих коштів.

Надання довідок про інформаційні продукти й інформаційні технології, що входять до складу національних інформаційних ресурсів, а також виготовлення довідок і копій за письмовими запитами судів, державних, правоохоронних, контрольно-ревізійних органів, органів місцевого самоврядування здійснюються безоплатно.

Надання інформаційних ресурсів державним і недержавним установам, що будуть використовувати їх для надання платних послуг, здійснюється на договірних засадах.

Договірні основи надання інформаційних послуг. Інформаційні послуги можуть надаватися юридичними або фізичними особами, що мають право надавати такі послуги відповідно до законодавства, у разовому або іншому порядку.

Систематичні послуги надаються фізичними особами-суб’єктами підприємницької діяльності і юридичними особами на підставі угоди, що може укладатися в усній або письмовій формі. Анулювання угоди або зміна її умов здійснюється в результаті згоди сторін, кожна з яких повинна попереджувати іншу про такі зміни.

Особа, винна в невиконанні або неналежному виконанні договору, несе відповідальність на підставі чинного законодавства про договори.

Право споживачів інформаційних ресурсів на відшкодування збитків. Споживач має право використовувати інформаційний ресурс у межах тих прав, що установлені відповідним договором і законодавством.

Споживач має право на відшкодування збитків, що були заподіяні внаслідок недостовірної, неповної або помилкової інформації, якщо заздалегідь про це не було засте-

реження від постачальника. Збитки відшкодовуються тим суб'єктом, що безпосередньо надав недостовірну, неповну, помилкову інформацію.

Обов'язки суб'єктів щодо якості інформаційних ресурсів. Власник (володілець) інформаційного ресурсу зобов'язаний:

- захищати інформаційні ресурси (особлива увага має приділятися захисту персональних даних);
- здійснювати розпорядження інформаційними ресурсами, що містять конфіденційну інформацію або державну таємницю, за погодженням з відповідними державними органами, зацікавленими особами або їхніми законними представниками;
- сповіщати споживачів ресурсів про наявність в інформаційному продукті (ресурсі) недостовірної, неповної, помилкової інформації;
- забезпечувати такий режим супроводу інформаційного ресурсу, що гарантує збереження, цілісність, повноту і захист даних.

Споживач зобов'язаний використовувати наданий інформаційний ресурс відповідно до положень угоди з власником або володільцем цього інформаційного ресурсу, а також згідно з вимогами законодавства.

Щодо підтримки інформаційної безпеки. Підтримка інформаційної безпеки – одна з найважливіших функцій держави. Система інформаційної безпеки є складовою частиною національної безпеки держави.

Інформаційна безпека – це стан захищеності людини, суспільства і держави, за якого здійснюються охорона і захист інформаційних ресурсів, мінімізація шкоди від негативних інформаційних впливів, небажаних наслідків використання інформаційних продуктів і інформаційних технологій.

Об'єктами інформаційної безпеки є інформаційні права людини й основоположні свободи, національні інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура в політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній й інших сферах діяльності суспільства.

Держава створює необхідні умови і здійснює правові, організаційні, соціально-економічні, науково-технічні тощо заходи, спрямовані на підтримку інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека системи національних інформаційних ресурсів. Підтримується системою заходів правового, організаційного і техніко-технологічного змісту щодо нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз, що передбачає:

- розвиток нормативно-правової бази;
- застосування інформаційних технологій, безпечних для інформаційних ресурсів;
- підтримку цілісності інформаційних продуктів і інформаційних технологій;
- здійснення охорони і захисту інформаційних продуктів і інформаційних технологій від несанкціонованого доступу, модифікації, блокування або знищення;
- здійснення постійної актуалізації резервних копій інформаційних продуктів і інформаційних технологій;
- здійснення моніторингу стану інформаційної безпеки.

Безпечні інформаційні технології. В усіх складових частинах системи національних інформаційних ресурсів повинні застосовуватися безпечні інформаційні технології, за допомогою яких обробляють дані. Ці технології обов'язково повинні мати відповідний атестат.

В усіх без винятку складових частинах системи національних інформаційних ресурсів повинна функціонувати система заходів, що підтримує цілісність і збереження інформаційних продуктів.

Здійснення відповідних заходів щодо цілісності інформаційних продуктів покладають на адміністратора організації, що визначає систему доступу до ресурсів на основі нормативно-правових актів організації.

Захист інформаційних продуктів. Електронні депозитарії й автоматизовані системи обробки даних, що містять відомості, які становлять передбачену законом таємницю, розголошення якої може завдати шкоди людині, суспільству або державі, обов’язково повинні мати систему технічного захисту від несанкціонованих доступу, модифікації, блокування або знищення інформаційних продуктів.

Відповідність електронних депозитаріїв і автоматизованих систем вимогам захисту даних і підтримання цілісності ресурсів повинна бути підтверджена сертифікатом центрального державного органу у сфері технічного захисту інформації.

Контроль за дотриманням вимог з інформаційної безпеки здійснює адміністратор системи національних інформаційних ресурсів, а також адміністратори центральних органів державної влади, органів місцевого самоврядування у межах, визначених законом.

Щодо відповідальності суб’єктів. Порушення законодавства України у сфері інформатизації передбачає дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України.

Відповідальність настає за будь-які діяння щодо інформаційних (у тому числі комп’ютерних) мереж і систем, технічних і програмних засобів, а також щодо інформації, даних та інформаційних продуктів, технологій і ресурсів, якщо такі дії завдають матеріальної або моральної шкоди іншим особам, а також унаслідок порушення положень законодавства.

Провайдери, а також постачальники доступу і послуг мережі Інтернет не несуть відповідальності за контент (зміст відомостей), доступ до якого вони забезпечують, але вони несуть відповідальність за якість наданих інформаційних послуг, тобто за трафік – інтенсивність потоку й обсяг переданих відомостей.

Щодо міжнародної діяльності та інтеграції України у світовий інформаційний простір. Міжнародна діяльність України у світовому інформаційному просторі базується на законодавстві і визнаних Україною міжнародних актах. Ця взаємодія здійснюється з урахуванням національних інтересів і економічної доцільності, підтримки належного рівня інформаційної безпеки і захисту екології.

Україна підтримує міжнародні ініціативи, спрямовані на розвиток і ефективне використання світової інформаційної інфраструктури, проведення узгодженої науково-технічної політики, раціональне використання природних ресурсів і збереження навколишнього середовища.

У сучасному суспільстві інформаційні ресурси, які є основою майже всіх управлінських, економічних та соціальних процесів, набувають домінуючого значення. Постає завдання практичного створення та впровадження реальних механізмів міждержавної координації і кооперації, комплексу заходів раціонального впровадження сучасних інформаційних технологій, систем та побудови на їх основі міждержавної взаємодії у світовому інформаційному просторі.

Для забезпечення рівноправного та скоординованого включення України до світового інформаційного простору необхідно визначити головні принципи міжнародної взаємодії у цій сфері, до яких можна віднести:

- використання світового досвіду з інтеграції правового, організаційного і технічно-технологічного змісту;
- створення нормативно-правової бази інформатизації різних суб’єктів на основі системи дво- і багатосторонніх міжнародних договорів і угод;

- правове і технологічне забезпечення доступу різних суб’єктів до закордонних інформаційних ресурсів;
- впровадження міжнародних стандартів для забезпечення пошуку, збору, збереження і використання інформації;
- активне використання закордонних інформаційних продуктів для формування власних інформаційних ресурсів України;
- придбання ліцензій, створення спільних підприємств у сфері інформатизації;
- експорт інформаційних ресурсів України і збільшення національної присутності у світовому інформаційному просторі;
- участь України як повноправного члена міжнародних програм і проектів із формування світового інформаційного простору, створення інформаційних технологій;
- моніторинг форм і методів впливу міжнародних засобів комунікацій на процеси формування суспільної свідомості в Україні.

Інформаційний простір України повинен формуватись як органічна складова світового та європейського інформаційних просторів з урахуванням національних інтересів України та підтримки її інформаційної безпеки.

Щодо взаємодії в інформаційному просторі з державами-членами Співдружності Незалежних Держав, то ця співпраця повинна бути на взаємовигідній основі в погоджених сферах діяльності. Основними напрямками співробітництва можуть бути [6]:

- створення механізму постійного інформаційного обміну;
- інформаційне забезпечення органів міждержавного співробітництва;
- сприяння поглибленню і зміцненню інтеграційних процесів у погоджених сферах діяльності, розвиток взаємодії в соціально-гуманітарній і екологічній сферах;
- сприяння забезпеченню єдиних підходів до регулювання ціноутворення, оподаткування і стягнення мита на інформаційні і телекомунікаційні послуги;
- стандартизація й уніфікація міждержавного електронного документообігу на основі відповідних міжнародних стандартів;
- правове, організаційне і технологічне забезпечення використання багатомовного середовища Співдружності.

Доцільною є розробка нормативних документів щодо діяльності у сферах:

- спільного виробництва засобів обчислювальної техніки, телекомунікацій та інших засобів інформатизації;
- розроблення і впровадження засобів захисту інформації і даних, систем кодування і спеціальних технічних засобів;
- планування і реалізація довгострокових науково-технічних програм досліджень в області нових інформаційних технологій.

До висновків та пропозицій.

1. Навряд чи можна з впевненістю стверджувати, що з розробкою і прийняттям вказаних вище законів держава цілком визначилася у політиці щодо упорядкування відносин в інформаційній сфері та, зокрема, у сфері інформатизації. Цього не може бути через динамічність і активність у застосовуванні інформаційно-комунікаційних технологій та мереж. Є потреба у переосмисленні концептуальних підходів та необхідності вироблення більш ефективних принципів державного упорядкування відносин не тільки у сфері інформатизації, а й у всій інформаційній сфері. Це потребує вироблення єдиних методологічних засад щодо створення умов системності в упорядкуванні інформаційних відносин та у наступному – в об’єднанні усього інформаційного законодавства України на базі кодифікованого акта, про що йдеться, зокрема, у [7].

2. Національна програма інформатизації має бути не тільки переліком проектів і програм щодо інфраструктури інформатизації. На все більшу увагу заслуговують задачі “стикування” (конгломерації) різних інформаційних систем і засобів та єдиної нормативно-правової бази для створення зрозумілого, зручного й ефективного для всіх інформаційного середовища. Це можливе на базі “відкритих систем”. Концепція “відкритих систем” зводиться до стандартизації, але не в директивній, а в індикативній (рекомендаційній) формі: хочеш – дотримуйся загальноприйнятих стандартів, не хочеш – роби по своєму, але тоді – “випадеш” з єдиного інформаційного середовища держави.

3. Є необхідність у системному та ретельному упорядкуванні інформаційних відносин з метою гармонізації їх з положеннями європейських стандартів у розглянутих вище областях, тобто: інформаційні послуги, підтримка інформаційної безпеки, відповідальність суб’єктів, міжнародна діяльність та інтеграція України у світовий інформаційний простір. Зазначене упорядкування має здійснюватися за умов реальної потреби у формуванні єдиного інформаційно-правового простору України, науковим підтвердженням чого є не тільки визначення нової наукової спеціальності та дисципліни, а й становлення у державі нової галузі щодо інформаційної сфери держави – “Інформаційне право”.

4. Важливим є питання вдосконалення підготовки фахівців вищої кваліфікації щодо інформаційної сфери. Вважаємо, що необхідним є не тільки введення в Україні наукової спеціальності “Інформаційне право” (Постанова ВР України № 441-IV від 16.01.2003 р.), а й затвердження Вищою атестаційною комісією України нового, окремого паспорта спеціальності “Інформаційне право”, згідно з яким мають присуджуватися *наукові ступені кандидата і доктора наук з інформаційного права* за умов наявності у здобувачів юридичної та технічної освіти.

Використана література

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. – Режим доступу: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
2. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР. – Режим доступу: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
3. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
4. Цимбалюк В.С. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / В.С. Цимбалюк, В.М. Брижко, В.Д. Гавловський, Р.А. Калюжний, В.М. Попович, М.Я. Швець, О.І. Яременко; за заг. ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003. – 240 с.
5. Інформаційна культура: навчальний посібник; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2007. – 254 с.
6. Формування єдиного інформаційного простору України: проект Концепції від 07.1996 р.: матеріали Національного агентства з питань інформатизації при Президентові України / Авт. кол. Ю.В. Грабовецький, В.Л. Женжера, А.В. Пілецький, О.В. Рекун, А.В. Таран, С.М. Яковлев. – К., 1996. – 35 с.
7. Брижко В.М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин: монографія / В.М. Брижко. – К.: ТОВ “ПанТот”, 2009 р. – 418 с.

~~~~~ * * * ~~~~~